

Opinnäytetyö (AMK)

Kirjasto- ja tietopalvelun koulutusohjelma

2014

Sari Leppinen

ÄÄNEENLUKUPIIRI SENIOREILLE

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

OPINNÄYTETYÖ (AMK) | TIIVISTELMÄ

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU

Kirjasto- ja tietopalvelun koulutusohjelma

2014 | Sivumäärä 44

Ohjaaja: Olli Mäkinen

Sari Leppinen

ÄÄNEENLUKUPIIRI SENIOREILLE

Kirjastojen palvelutarjonta monipuolistuu ja yhä useammin kirjastot vievät palvelujaan asiakkaiden luo. Tämä opinnäytetyö käsittelee palvelutalossa järjestettyä senioreiden ääneenlukupiiriä. Opinnäytetyön tavoitteena on selvittää ääneenlukupiiri-projektin vaiheet. Lukupiirit ovat vakiintunut osa kirjastojen toimintaa. Ääneenlukupiiri on ohjattu lukupiiri, jonka kohderyhmänä ovat seniorit. Ääneenlukupiirissä vetäjä lukee kirjallisuutta ääneen, jonka jälkeen luetusta keskustellaan yhdessä osallistujien kanssa.

Opinnäytetyö on toiminnallinen kehittämistutkimus ja tutkimusmenetelminä käytettiin osallistuvaa havainnointia ja kyselyä. Osallistuva havainnointi toteutettiin lukupiirin vetäjän ominaisuudessa. Avoimista kysymyksistä koostuvan kyselyn tarkoituksena oli arvioida opinnäytetyön lopputuotteena olevaa ohjeistusta sekä kartoittaa Espoon kaupunginkirjaston seniorityöryhmän mielipiteitä ääneenlukupiiristä ja sen soveltuvuudesta kirjaston palvelutarjontaan. Kyselyn tulosten perusteella ääneenlukupiiritoiminta soveltuu hyvin kirjaston palveluksi. Ohjeistuksen tavoitteena on antaa seniorityötä tekeville käsitys ääneenlukupiiri-konseptista ja antaa ohjeita sekä vinkkejä toiminnan aloittamiseen.

Opinnäytetyön teoriaosuudessa aihetta lähestytään muun muassa lukemisesteisyyden, lukemisen merkityksen, saavutettavuuden ja hakeutuvien kirjastopalveluiden kautta. Lisäksi pohditaan kulttuuritoiminnan vaikutuksia senioreiden hyvinvointiin.

Senioreiden määrä kasvaa Suomen ikärakenteen muuttuessa. Myös kirjastojen tulee huomioida tämä palvelutarjonnassaan. Ääneenlukupiiritoiminta on yksi esimerkki tällaisesta tulevaisuuden palvelusta, johon kirjastojen tulee jatkossa panostaa.

ASIASANAT:

kirjallisuuspiirit, yleiset kirjastot, lukeminen, ikääntyneet, palvelumuotoilu, saavutettavuus, kulttuuritoiminta, hyvinvointi

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Degree Programme in Library and Information Service

2014 | Total number of pages 44

Instructor: Olli Mäkinen

Sari Leppinen

READING ALOUD CIRCLE FOR THE ELDERLY

The services of libraries have become increasingly diversified and accessible to patrons. This thesis introduces the service concept of a reading aloud circle. Reading aloud circles are controlled reading circles targeted for the elderly. In a reading aloud circle, the host reads aloud extracts of literature and then the participants discuss the texts. In this Bachelor's thesis, a reading aloud circle project organized for the elderly living in a sheltered home is studied. In addition, the thesis provides guidelines for library staff involved in services of this kind.

This thesis is a functional development study and the research methods that were used included participant observation and a questionnaire. The observation was carried out by the reading group leader. The open questionnaire was sent to a group of Espoo City Library staff working with senior citizens and the purpose was to find out their opinions regarding reading aloud circles and their suitability as a library service. Based on the results of the questionnaire, the reading aloud circle model fits very well into the service concept of libraries. The goal of the guidelines is to give a person working with the elderly a good understanding of the reading aloud circle model and give instructions as well as tips on how to start the activity.

In the theory section of the thesis, the subject is approached through for example reading disabilities, the importance of reading and the accessibility of library services. Also the influence of cultural activities on senior citizens' welfare is discussed.

The number of senior citizens is increasing as the age structure of Finland is changing. Libraries have to take this into account when defining their service concepts. Reading aloud activity is one example of a future service that the libraries should focus on.

KEYWORDS:

literary circles, public libraries, reading, elderly, service design, accessibility, cultural activity, welfare

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 SENIORIT KIRJASTON ASIAKKAINA	8
3 HAKEUTUVAT KIRJASTOPALVELUT	10
4 LUKEMISESTEISYYS	12
4.1 Saavutettavuus	12
4.2 Lukemisen merkitys	14
5 KULTTUURITOIMINNAN HYÖDYT SENIOREILLE	16
6 PALVELUMUOTOILU	19
7 AIKAISEMMAT PROJEKTIT	22
7.1 Lukupiiri-projekti Seinäjoella	22
7.2 Kirjasto jalkautuu kuuluvasti -hanke Kittilässä	23
7.3 Luen Sinulle -lukuhetket Tampereella	23
8 TUTKIMUSMENETELMÄT	25
8.1 Havainnointi	25
8.2 Kysely	27
9 ÄÄNEENLUKUPIIRI SENIOREILLE	29
9.1 Toimeksianto ja ideointi	30
9.2 Suunnittelu	31
9.3 Valmistautuminen	32
9.4 Toteutus	33
9.4.1 Lukupiiritapaamiset	33
9.4.2 Keskustelu ja palaute	35
9.5 Palvelukonseptin arviointi	36
10 POHDINTA JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET	38
LÄHTEET	40

LIITTEET

Liite 1. Ääneenlukupiiri senioreille -ohjeistus.

KUVAT

Kuva 1. Taide- ja kulttuuritoiminnan kokemuksellinen ja välineellinen merkitys hyvinvoinnin kehikossa (Liikanen 2003, 8).	17
Kuva 2. Palvelumuotoilun prosessi Tuulaniemen (2011, 127) mukaan.	20
Kuva 3. Palvelumuotoiluprosessi Stickdornin & Schneiderin (2011, 122 - 123) mukaan.	21
Kuva 4 Ääneenlukupiiri-projekti Kanasen (2012, 45 - 46, 5) kehittämistutkimuksen sykliä mukaillen.	31

1 JOHDANTO

Kirjastojen palvelutarjonta monipuolistuu koko ajan. Yhä useammin kirjastot vievät palvelujaan asiakkaiden luo. Tämä opinnäytetyö käsittelee palvelutalossa järjestettyä senioreiden ääneenlukupiiriä. Aiheen valinnan taustalla on kiinnostus toiminnalliseen ja hakeutuvaan kirjastotyöhön sekä niiden kehittämiseen. Työnkuvaani kuuluu muun muassa kirjastomme senioritoiminta ja sen kehittäminen, joten on luontevaa liittää opinnäytetyön aihe kirjaston senioriasiakkaisiin. Ääneenlukupiiri-projektissa saavutettavuuden ajatus konkretisoituu käytännön kirjastotyössä.

Opinnäytetyön tavoitteena on dokumentoida ääneenlukupiiri-projekti sekä selostaa projektin vaiheita. Projektin lopputuotoksena syntyy Espoon kaupungin kirjaston seniorityötä tekeville suunnattu ohjeistus ääneenlukupiiristä. Ohjeistuksen on tarkoitus antaa tietoa ääneenlukupiiri-konseptista sekä ohjeita ja vinkkejä lukupiirin käytännön toteuttamiseen. Ohjeistuksen toisena tavoitteena on inspiroida pohtimaan uusia keinoja kirjaston seniorityön toteuttamiseen.

Tutkimusmenetelminä opinnäytetyössä käytettiin havainnointia ja kyselyä. Havainnointi toteutettiin osallistuvana havainnointina ääneenlukupiirin tapaamisissa. Kysely toteutettiin sähköpostitse ja sen avulla oli tarkoitus selvittää senioriryhmän ajatuksia ja mielipiteitä ääneenlukupiiri-konseptista. Kysely lähetettiin 16 henkilölle ja siihen vastasi seitsemän henkilöä. Kyselyn kysymykset olivat avoimia ja sen tuloksia hyödynnettiin lopputuotoksen arvioinnissa.

Opinnäytetyössä pyritään tarkastelemaan asioita kirjaston senioriasiakkaiden näkökulmasta, myös teoriaosuudessa. Opinnäyte on toiminnallinen kehittämissä ja se koostuu kahdesta osasta. Teoriaosuus alkaa käsittelemällä senioreita kirjaston asiakkaina, jonka jälkeen esitellään hakeutuvia kirjastopalveluja. Neljännessä luvussa aiheena on lukemisesteisyys ja siihen olennaisesti liittyvät saavutettavuus sekä lukemisen merkitys. Viides luku pohtii kulttuurin vaikutuksia senioreiden hyvinvointiin. Kuudes luku käsittelee palvelumuotoilua ja sen prosesseja. Lisäksi opinnäytetyössä esitellään esimerkinomaisesti kolme pro-

jektia, joissa ääneenlukupiirin tapaan yhdistyvät hakeutuva kirjastotyö sekä senioriasiakkaat. Opinnäytetyön toiminnallisessa osuudessa kerrotaan ääneenlukupiiri-projektin toteuttamisesta ja lopputuotoksen arvioinnista. Opinnäytetyö päättyy pohdintaan ja mahdollisten kehittämissuositusten esittämiseen.

2 SENIORIT KIRJASTON ASIAKKAINA

Seniorit ovat ryhmänä vaikeasti määriteltävissä. Yli 65-vuotiaista puhuttaessa jo pelkkä terminologia on hyvin vaihtelevaa. Käytettyjä termejä ovat muun muassa vanhukset, ikääntyvät ja eläkeläiset. (Helander 2006, 9 ja 16 - 17.) Espoon kaupunginkirjastossa tästä asiakasryhmästä käytetään termiä seniorit.

Johtuen fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten muutosten eri aikaisuudesta selvää alkamisaikaa vanhuudelle on hankala määrittää. Samanikäiset henkilöt voivatkin olla hyvin erilaisilla elämäntilanteissa ja tuntea itsensä eri-ikäisiksi. (Klapuri & Toivola 1986, 7; Karisto 2004, 95.) Helander (2009, 19 - 20) jakaakin seniorit kahteen ryhmään - käyttäen nimityksiä kolmas ja neljäs ikä - toiminnalliseen kyvykkyyden kriteereihin pohjautuen. Kolmatta ikää elävät ovat tyypillisesti 65–80-vuotiaita. Heille on ominaista elää aktiivista, yhteiskunnan tukitoimista riippumatonta elämää. Neljättä ikää elävät ovat pääasiallisesti yli 80-vuotiaita ja he ovat usein riippuvaisia ulkopuolisesta avusta. (Helander 2009, 19 - 20.)

Suomen väestö vanhenee eli senioreiden osuus väestöstä kasvaa. Yli 65-vuotiaita väestöstä on 18 prosenttia, määrän arvioidaan kasvavan 26 prosenttiin vuoteen 2030 mennessä (Tilastokeskus 2012, 2). Kyse ei ole vain väestön vanhenemisesta vaan koko väestörakenne muuttuu. Yhteiskunnan on vastattava ikääntyvän väestön tarpeisiin. (Sosiaali- ja terveysministeriö & Kuntaliitto 2013, 13 - 14.) Väestörakenteen muutos tulee ottaa huomioon myös kirjastojen palveluissa.

Tutkimusten mukaan kirjaston käyttö vähenee ikääntyessä, toisaalta 47 prosenttia yli 65-vuotiaista käyttää kirjastoa vähintään kerran kuussa. Toisaalta myös ei-käyttäjien osuus on selvästi suurin yli 65-vuotiaiden ryhmässä. Suurehko ei-käyttäjien määrä voi selittyä esimerkiksi matalalla koulutustasolla, joka on tutkitusti yksi syy kirjaston käyttämättömyyteen. (Serola & Vakkari 2011, 44.) Tilastokeskuksen vuonna 2009 tekemä ajankäyttötutkimus osoittaa, että 65 vuotta täyttäneiden kirjastokäyntien määrä on kasvanut selvästi edelliseen 10 vuoteen verrattuna (Tilastokeskus 2009a).

Kirjastojen toiminta perustuu kirjastolakiin, jonka mukaan kirjastojen tehtävänä on tuottaa palveluita kaikille tasapuolisesti (Kirjastolaki 904/1998, 2§). Erityisryhmiä, kuten senioreita ja maahanmuuttajia, voidaan jopa suosia. Tätä kutsutaan positiiviseksi diskriminaatioksi. Erityisryhmille voidaan siis tarjota juuri heille suunnattuja palveluja. Monessa kirjastossa onkin jo senioreille kohdennettuja palveluja, esimerkiksi erilaisia kerhoja, lukupiirejä ja tapahtumia sekä opastusta tietokoneen ja netin käyttöön. Opastus voi olla myös henkilökohtaista. Asiakasuuntautuneisuuden tulisikin näkyä kaikessa kirjaston toiminnassa. Tämä vaatii erilaisten asiakasryhmien ja niiden tarpeiden sekä odotusten tunnistamista ja huomioon ottamista palvelujen suunnittelussa ja kehittämisessä. (Opetusministeriö 2010, 61 - 62; Kirjastoalan etiikkatyöryhmä 2011, 5; Koivu 2014, 10 - 11.)

Seniorit eivät kuitenkaan ole yhtenäinen ryhmä ja heitä tulee kohdella yksilöinä. Osa senioreista tarvitsee tukea voidakseen osallistua yhteisönsä tai yhteiskunnan tarjoamiin toimintoihin. Aktiivisemmat seniorit sen sijaan eivät välttämättä miellä itseään vanhoiksi eivätkä kaipaa erikseen kohdennettuja palveluita. Eroavaisuuksista huolimatta senioreilla on yksi ilmeinen ja merkittävä yhteinen ominaisuus: he kaipaavat kunnioitusta. (Mates 2003, 13; Vincent & Sloan 2009, 4 ja 30; Sosiaali- ja terveysministeriö & Kuntaliitto 2013, 15.)

Seniorit ovat ryhmänä melko heterogeeninen. Kirjaston tulisi kartoittaa senioreiden tarpeita ja mielenkiinnon kohteita, voidakseen tarjota heille räätälöityjä palveluita. Lisäksi kirjaston pitäisi arvioida ja kehittää palvelujaan, toimintojaan ja kokoelmiaan, jotta ne sopisivat paremmin ikääntyneille kirjaston käyttäjille. (American Library Association 2008.)

3 HAKEUTUVAT KIRJASTOPALVELUT

Opetusministeriön Kirjastopolitiikka 2015 -ohjelma (2009, 14) määrittelee, että kirjastopalveluita täytyy tarjota siellä, missä ihmiset ovat. Etenkin senioriasiakkaiden kohdalla tulisi pohtia keinoja viedä kirjaston palveluja heidän luokseen. Seniorit myös odottavat saavansa kirjaston palveluja kotiin. (Collett & Gordon 2009, 77; Opetusministeriö 2009, 14.) Mahdollistaakseen tämän, kirjastot tarjoavat hakeutuvia kirjastopalveluja. Hakeutuvilla kirjastopalveluilla tarkoitetaan niitä palveluja, joita kirjasto vie asiakkaan luo. Hakeutuviin kirjastopalveluihin kuuluvat muun muassa kirjastoautot, laitoskirjastot, kotipalvelu ja kirjastopyörät. Etenkin erilaisten tapahtumien ja pop-up-kirjastojen yhteydessä voidaan käyttää myös termiä jalkautuva kirjastotyö.

Kirjastoautot ovat hyvin perinteinen hakeutuvan kirjastotyön muoto. Kirjastoauton toiminta-ajatuksena on tuottaa kirjastopalveluita niille, joilla ei ole mahdollista käyttää kiinteää kirjastoa esimerkiksi pitkän välimatkan tai liikuntavaikeuksien vuoksi. Kirjastoautot vierailevat muun muassa päivä- ja palvelukodeissa sekä palvelevat haja-asutusalueiden asukkaita. Nykyään kirjastoautot tarjoavat muutenkin kuin kirjastoaineistoa. Hyvä esimerkki on Espoon kaupunginkirjaston multimedia-auto Välkky, jossa järjestetään erilaisia tapahtumia aina satujoogasta nukketeatteriin. Kirjastoautojen tehtävänkuvaa tulisikin laajentaa lakkauttamisen sijaan. (Kyöstiö 2009, 711, 732; Opetusministeriö 2009, 14; Müller & Wilenius 2014.)

Kirjaston kotipalvelu vastaa niiden asiakkaiden tarpeisiin, jotka eivät enää itse voi asioida kirjastossa. Tällöin kirjaston työntekijä toimittaa asiakkaan toivomat aineistot asiakkaan kotiin. Jotkut kirjastot tarjoavat myös tietotekniikkaopastuksia ja tuolijumppaa osana kotipalvelutoimintaa. Kotipalvelua tarvitsevien asiakkaiden määrä on kasvussa väestön ikääntymisen vuoksi. Laitoskirjastot palvelevat niitä asukkaita, joiden ei ole mahdollista enää asua kotonaan. Laitoskirjastoja on etupäässä sairaaloiden ja palvelutalojen yhteydessä. Laitoskirjastojen määrä on tosin laskenut tasaisesti 1990 -luvun alkupuolelta lähtien. Laitoskirjastojen toimintaa korvaakin nykyään kotipalvelu. Yli 70 prosenttia kirjastoista vie

aineistoa erilaisiin palvelutaloihin. (Mäkinen 2009, 696 - 707; Laakso 2010,7, 10, 22; Koivu 2014, 11.)

Hakeutuvat kirjastopalvelut huomioivat usein senioriasiakkaita erityisesti. Etenkin kotipalvelu koetaan ikääntyneiden palveluksi (Laakso 2010, 21). Toisaalta perinteiset hakeutuvat kirjastopalvelun muodot, kuten kotipalvelu, kaipaavat uudistusta. Myös yhteistyötä eri toimijoiden välillä olisi hyvä kehittää. Kirjastot järjestävätkin nykyään muun muassa kirjavinkkausta, muistelu- ja lukupiirejä palvelutaloissa ja hoivakodeissa. Palvelutaloissa järjestettäviä lukupiirejä voi toteuttaa myös yhteistyössä vapaaehtoisten kanssa. Kehittämällä hakeutuvia kirjastopalveluja, kirjastot osoittavat yhä arvostavansa ikääntyneiden henkilöiden asiakkuutta. (Mates 2003, 49, 55; Sundström 2013, 1 - 2; Koivu 2014, 11.)

4 LUKEMISESTEISYYS

Suomalaisten aikuisten lukutaito on kansainvälisestä näkökulmasta tarkasteltuna hyvä. Suurin osa aikuisväestöstä täyttää tietoyhteiskunnan ja elinikäisen oppimisen asettamat lukutaitovaatimukset. Erot yksilöiden välillä ovat kuitenkin huomattavia, sillä jopa kolmasosalla aikuisista on todettu olevan riittämätön lukutaito nyky-yhteiskunnan vaatimuksiin nähden. (Taneli 2008, 18.)

Lukemisesteisyys tarkoittaa vaikeutta lukea painettua tekstiä. Lukemis- ja kirjoittamishäiriöstä voidaan käyttää myös termejä lukihäiriö, sanasokeus tai dysleksia. Erilaisista lukemisesteistä kärsiviä on Suomessa noin 250 000. Lukemisesteisyys ilmenee hyvin moninaisesti ja sitä on vaikea määritellä yksiselitteisesti. Lukemisesteisyyteen on monia syitä, kuten esimerkiksi lukivaikeus, oppimisvaikeus, näkövamma tai afasia. Senioreilla lukemisesteisyyden aiheuttavat usein esimerkiksi heikentynyt näkö, keskittymis- tai muistihäiriöt tai heikentynyt lihaskunto. Lukivaikeuksia tutkitaan kansainvälisesti monestakin näkökulmasta, mutta tutkimustietoa lukivaikeuden vaikutuksista aikuisten elämään on varsin vähän. (Taneli 2008, 9, 12, 20, 27; Paunonen 2013, 26; Celia 2014.)

4.1 Saavutettavuus

Saavutettavuus liittyy olennaisesti lukemisesteisten elämään, sillä kaikilla on oikeus kulttuuriin, kirjallisuuteen ja tiedonsaantiin. Panostamalla saavutettavuuteen kirjastot voivat tarjota tämän mahdollisuuden myös lukemisesteisille. (Taneli 2008, 16).

Saavutettavuus-termiä on käytetty Suomessa 2000-luvun alkupuolelta lähtien. Saavutettavuus on terminä moniulotteinen ja sen merkitystä on vaikea kuvailla yhdellä sanalla. Saavutettavuuden ymmärtämistä helpottaa vertaaminen ruotsin- ja englanninkielisiin termeihin, jotka ovat tillgänglighet ja accessibility. Saavutettavuuden rinnalla on usein käytetty myös esteettömyys-termiä, mutta saavutettavuus on esteettömyyttä laajempi käsite. Saavutettavuus-käsitettä käy-

tään etenkin kulttuuripalveluista puhuttaessa. (Kulttuuria kaikille- työryhmä 2002, 14.)

Saavutettavuudella ei tarkoiteta vain fyysistä esteettömyyttä vaan saavutettavuus liittyy myös erilaisten sisältöjen ja toimintojen toteutustapoihin ja niiden saavutettavuuteen. Saavutettavuus on kokonaisvaltaista ja se voidaan saavuttaa seitsemän osatekijän kautta. (Kulttuuria kaikille työryhmä 2002, 15.)

1. Fyysinen saavutettavuus tarkoittaa esteetöntä kulkua ja esimerkiksi opasteiden sijoittamista siten, että ne voidaan nähdä myös matalalta. Esteettömyyteen liittyy olennaisesti liikkumisesteiden huomiointi.
2. Saavutettavuus eri aistien avulla tarkoittaa näkö- ja kuulovammaisten palvelemista ja teknisten apuvälineiden tarjoamista. Tietoa on hyvä välittää erilaisten aistikanavien kautta. Kaikki ihmiset hyötyvät monipuolisista aistimahdollisuuksista.
3. Tiedollinen saavutettavuus on ymmärtämisen helpottamista ja siihen kuuluvat muun muassa selkokiehiset esitteet ja opasteet.
4. Tiedottamisen saavutettavuudella tarkoitetaan esimerkiksi esitteiden visuaalista ja kielellistä selkeyttä ja tiedottamista itse saavutettavuudesta ja esteettömyydestä esimerkiksi kuvasymbolein.
5. Taloudellisella saavutettavuudella tarkoitetaan sitä, että huomioidaan asiakkaan taloudelliset mahdollisuudet käyttää palveluita.
6. Sosiaalinen ja kulttuurinen saavutettavuus liittyy toiminnan sisältöihin. Tapahtumien ja näyttelyiden sisällössä tulisi huomioida kohderyhmän kiinnostuksen kohteet.
7. Asenteellinen saavutettavuus on osatekijöistä kenties tärkein. Oikealla asenteella monet esteet ovat voitettavissa ja sen avulla myös lisätään saavutettavuutta. (Kulttuuria kaikille -työryhmä 2002, 15–16.)

Vaikka kulttuuritoiminnot ja -palvelut suunniteltaisiin erityisryhmät huomioiden, niin hyvä saavutettavuus parantaa myös muiden kokemusta palvelusta. Saavutettavuus on kaikkien, ei vain erityisryhmien, etu. Kirjastojen onkin huomioitava palveluissaan ja toiminnoissa kaikki asiakasryhmät sekä lähestyttävä kaikkea

toimintaansa saavutettavuuden näkökulmasta. (Kulttuuria kaikille -työryhmä 2002, 15 - 17; The Association for Specialized and Cooperative Library Agencies 2010.) Kirjastoissa saavutettavuutta voidaan lähestyä fyysisen esteettömyyden ja selkokielisten opasteiden lisäksi aineistolajien kautta. Esimerkiksi isotekstiset aineistot, selko- ja äänikirjat auttavat erityisryhmiä pääsemään kirjallisuuden äärelle.

The Association for Specialized and Cooperative Library Agencies eli ASCLAn (2010) mukaan yhä useammalla on nykyään rajoitteita, esimerkiksi yli 65 -vuotiaista jopa puolella on jokin rajoite. ASCLA on julkaissut ohjeistuksen, jonka tarkoituksena on auttaa kirjastonhenkilökuntaa toimimaan asiakastilanteissa saavutettavuus-periaatteiden mukaisesti. Ohjeistuksessa huomioidaan muun muassa kuulo-, ja näkövammaiset asiakkaat sekä asiakkaat, joilla on oppimisvaikeuksia tai psyykkisiä sairauksia. Siinä on myös vinkkejä eläinavusteisen asiakkaan kohtaamiseen. ASCLA korostaa kaikkien oikeutta olla osa yhteiskuntaa tasavertaisesti. (The Association For Specialized and Cooperative Library Agencies 2010.)

4.2 Lukemisen merkitys

Lukemisessa yhdistyvät havaitseminen ja ajattelu sekä mekaaninen ja luova toiminta. Mekaanisen lukutaidon lisäksi lukemiseen liittyy myös luetun ymmärtäminen ja tulkinta sekä elinikäinen oppiminen luetun tekstin kautta. Lukeminen ei ole synnynnäinen taito vaan se täytyy opetella. (Sarmavuori 2011, 13, 67, 71.)

Lukeminen ja lukutaito ovat välttämättömyyksiä nyky-yhteiskunnassa. Lukeminen onkin hyvin arvostettua sekä Suomessa että maailmalla. Vaikka valtaosa suomalaisista suhtautuu lukemiseen myönteisesti, niin kirjallisuuden ja lehtien lukemiseen käytetty aika vähenee. 1980-luvun lopulla lukemiseen käytettiin keskimäärin 53 minuuttia päivästä, mutta 2000-luvun loppupuolella enää 43 minuuttia. (Sarmavuori 2011, 13; Ahola 2014.)

Lukemisesta hyötyvät yhtä lailla lapset kuin aikuisetkin. Lukeminen edistää mielikuvitusta ja siitä voi olla apua pelkoihin tai ahdistaviin kokemuksiin. Siitä voi saada myös aineksia persoonallisuuden kehittämiseen, kasvukriisien hallintaan ja ympäristön ymmärtämisen laajentamiseen. Lukeminen avaa yhteyden maailmaan ja tekee ihmisestä sivistyneen, sosiaalisen ja persoonallisen olennon. Lukutaidolla onkin nykyään yhtä suuri vaikutus ihmisen elämään kuin ennen oli pelkän puhutun kielen oppimisella. (Sarmavuori 2011, 13 - 16.)

Lukeminen vaatii ilon ja onnistumisen kokemuksia. Ilman niitä lukeminen tuntuu haastavalta ja työläältä. Lukemisharrastukseen vaikuttaa lukutaidon lisäksi myös kirjojen saatavuus ja löydettävyyys. Lukemisen määrä ja laatu vaihtelevat muun muassa elämäntilanteen ja iän vaikutuksesta. (Sarmavuori 2011, 14.)

Senioreiden lukutottumuksia on tutkittu jonkin verran, mutta tutkimustulokset eroavat toisistaan. Tilastokeskuksen (2009b) mukaan lukeminen on vähentynyt 1990-lukuun verrattuna, mutta viime vuosina lukemisessa ei ole juuri tapahtunut muutoksia. Kaikista ikäryhmistä 65 vuotta täyttäneet lukivat vähiten, mutta kuitenkin 67 prosenttia heistä ilmoitti lukeneensa jonkin kirjan vuoden aikana. Sanoma- ja aikakauslehtien lukijoina yli 65-vuotiaat olivat muita ikäryhmiä ahkerampia. Sen sijaan Serolan & Vakkarin (2009, 72 - 74) satunnaisotannalla tehdyn tutkimuksen mukaan lukeminen lisääntyy vanhemmiten. Yli 65-vuotiaat olivatkin muihin ikäryhmiin verrattuna aktiivisempia lukijoita.

5 KULTTUURITOIMINNAN HYÖDYT SENIOREILLE

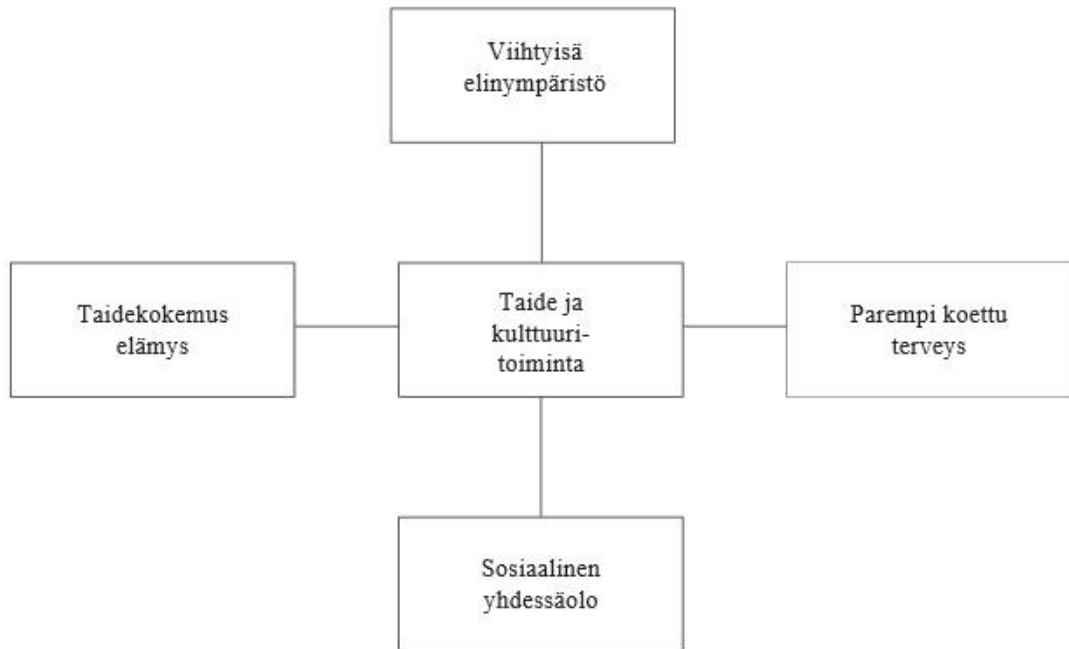
Kulttuuriin liittyy olennaisesti yhteiskunnassa vallitsevat normit ja arvot. Kulttuuri voidaan käsittää myös suppeammin sivilisaatioina, asioina ja esineinä. Kulttuuria voi jäsentää myös tietyn ryhmän mukaan, esimerkiksi työväenkulttuuriksi. Kulttuurin muoto vaihtelee paikasta ja ajasta riippuen. Se siirtyy eteenpäin sukupolvittain ja yhteisöittäin. Kulttuuri määrittelee millä tavoin ihmiset ovat yhteydessä toisiinsa ja miten he muodostavat elämäntapansa. (Unesco 2002, 4; Hyyppä & Liikanen 2005, 13; Hyyppä 2013, 16.)

Korkeakulttuurin ja populaarikulttuurin välille luodaan usein arvojärjestetystä. Kulttuuri ja siihen liittyvät harrastukset saatetaan nähdä elitistisinä ja yläluokkaisina. Suhtautuminen kulttuuriin on kuitenkin muuttunut. Tämän huomaa jo medioiden tavassa käsitellä sekä korkeakulttuurin että populaarikulttuurin ilmiöitä. Kulttuurina voikin pitää kaikkia esteettisiä elämyksiä ja laveasti ajateltuna myös elämäntapa on kulttuuria. Korkeakulttuuria ja arkikulttuuria ei tarvitse aina erottaa toisistaan. Erilaiset taide- ja kulttuurikokemukset herättävät positiivisia tunteita, jotka liittyvät ihmisten sosiaalisiin suhteisiin ja ylläpitävät hyvinvointia. (Hyyppä & Liikanen 2005, 13; Hyyppä 2013, 16.)

Taiteella ja kulttuurilla on merkittävä osa ikääntyneiden elämässä ja ne kuuluvat olennaisesti inhimilliseen hoitokulttuuriin (Ruohonen 2012, 7). Kulttuuritoiminnan ja erityisesti siihen osallistumisen on havaittu edistävän senioreiden elämänlaatua. Sosiaaliset suhteet ja erilaiset aktiviteetit kuten keskustelu, lukeminen, muistelu tai musiikki sekä niiden luomat elämykset lisäävät yhteisöllisyyttä, elämänhallintaa ja terveyttä. Erityisen suuri hyöty on todettu olevan sellaisella toiminnalla, jossa seniorit kohtaavat eri-ikäisiä ihmisiä. Tämä koskee etenkin palvelutaloissa asuvia. (Kivelä & Vaapio 2011, 102 - 103.)

Hanna-Liisa Liikasen mukaan taide- ja kulttuuritoiminnalle voidaan nimetä neljä välineellistä vaikutusta ihmisen hyvinvoinnille: 1) Taide elämyksenä, 2) Taiteen ja kulttuuritoiminnan vaikutukset hyvään terveyteen, 3) Yhteisöllisyys ja 4) Taiteen, arkkitehtuurin ja sisustuksen vaikutus viihtyisämpään ympäristöön. Liika-

nen havainnollista taide- ja kulttuuritoiminnan vaikutuksia oheisella kuviolla (Kuva 1). Kulttuuri vaikuttaa sosiaaliseen hyvän elämän kokemukseen, jonka avulla voi jäsentää ja hallita arkielämää. (Liikanen 2003, 8.)

Kuva 1. Taide- ja kulttuuritoiminnan kokemuksellinen ja välineellinen merkitys hyvinvoinnin kehikossa (Liikanen 2003, 8).

Kulttuuritoimintaan osallistuminen vaikuttaa senioreilla terveyteen kokonaisvaltaisesti. Sillä on todettu olevan vaikutusta esimerkiksi muistisairauksien ehkäisyyn, myös masentuneet hyötyvät kulttuuritoiminnasta. Erityisesti senioreilla mielen hyvinvointi vaikuttaa suuresti muuhun terveyteen. Kulttuuritoiminnan on todettu edesauttavan myös fyysistä terveyttä, etenkin kuntoutustoiminnan osana. Myös ryhmätoimintaan osallistuminen saattaa vähentää ikääntyneiden fyysisiä vaivoja. (Liikanen 2010, 27; Kivelä & Vaapio 2011, 103; Ruohonen 2012, 7; Haarni 2013, 39.)

Erilaiset harrastukset ylläpitävät mielenterveyttä. Ikääntyneet kokevat, että esimerkiksi lukeminen edistää mielen virkeyttä. Kirjallisuus on matalan kynnyksen harrastus, joka sopii myös niille, joiden fyysinen toimintakyky on heikentynyt.

Lisäksi lukeminen voi auttaa kiputuntemusten unohtamisessa. Ylipäättään kulttuuriin liittyvät harrastukset ylläpitävät hyvinvointia ja lisäävät mahdollisuutta lisäelinvuosiin. (Hyypä & Liikanen 2005, 89; Heikkilä 2009; Granström 2010, 127; Haarni 2013, 40 - 41.)

Cecilia von Otter (2008) kyseenalaistaa kulttuurin vaikutukset hyvinvointiin ja terveyteen. Kulttuuria harrastavat henkilöt ovat tutkimusten mukaan terveempiä kuin kulttuuria harrastamattomat. On kuitenkin mahdoton sanoa johtuuko tämä siitä, että kulttuuritoiminnalla on hyviä vaikutuksia terveydentilaan. Vaihtoehtona on, että kulttuuriharrastukset edellyttävät hyvää terveydentilaa. Tämän vuoksi ei voida kiistatta todistaa kulttuuritoiminnan vaikutuksia terveyteen. (von Otter 2008.) Hyypän ja Liikasen (2005, 86) mukaan tutkimusten perusteella voidaan todeta, että aktiiviset kulttuuriharrastukset vaikuttavat terveyteen. Vaikutuksen syynä on todennäköisesti sosiaalinen pääoma, joka kertyy yhteisöllisyydestä ja sitä kautta syntyneestä elämäntavasta, johon liittyy monipuolinen kulttuuritoiminnan harrastaminen. (Hyypä & Liikanen 2005, 86.)

Senioreilla on oikeus osallistua kulttuuritoimintaan, vaikka heidän toimintakykynsä olisikin alentunut. Myös sosiaaliset suhteet ja yhteisöllisyys ovat tärkeitä senioreiden hyvinvoinnille. Huomion arvoista on, että kulttuurin hyödyt saavutetaan, vaikka seniori ei varsinaisesti toteuttaisi itse mitään. Osallistuminen kulttuuritoimintaan riittää. (Liikanen 2010, 27; Kivelä & Vaapio 2011, 103; Haarni 2013, 42; Sosiaali- ja terveysministeriö & Kuntaliitto 2013, 20.)

6 PALVELUMUOTOILU

Palvelumuotoilu on alana vielä kehittyvä eikä sille ole vakiintunut yhtä ainoaa määritelmää. Se on kuitenkin kasvava osaamisala, jossa hyödynnetään muotoiluosaamista palveluiden innovointiin, kehittämiseen ja suunnitteluun sekä palvelustrategioiden muodostamiseen. (Lindberg & Karhu 2011, 138; Stickdorn & Schneider 2011, 28; Tuulaniemi 2011, 13.)

Stickdorn & Schneider (2011, 34) lähestyvät palvelumuotoilua viiden perusperiaatteen käyttäjäkeskeisyyden, sidosryhmien välisen luovan yhteistyön, vaiheittaisen etenemisen, todistettavuuden ja visualisoinnin sekä kokonaisvaltaisuu-den kautta. Tuulaniemi (2011, 71 - 73) korostaa käyttäjäkeskeisyyttä, sillä kaikkien palveluiden keskiössä on palvelun käyttäjä eli asiakas. Palvelumuotoilun ydinajatuksena on ymmärtää asiakkaiden tarpeet, arvot, odotukset ja toiminnan todelliset motiivit. Tämänkaltainen asiakasymmärrys voidaan saavuttaa havainnoimalla organisaation asiakkaita. Palvelumuotoilun avulla organisaatio voi kohdistaa sen sisäisiä prosesseja asiakkaiden tarpeiden ja hänelle arvoa tuottavien toimenpiteiden ympärille. (Tuulaniemi 2011, 97.)

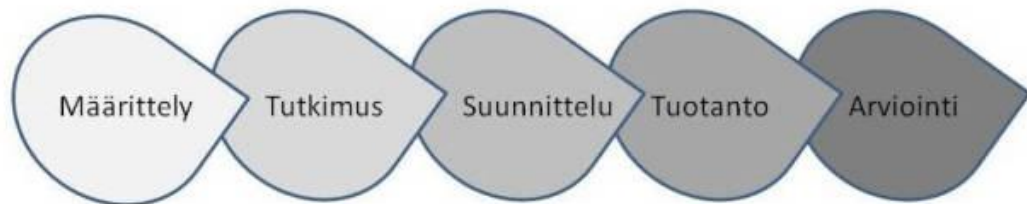
Palvelumuotoilu saatetaan ymmärtää abstraktina asiakkaiden tunteiden tai kokemusten suunnitteluna. Kyse on kuitenkin konkreettisesti toiminnasta, joka yhdistää sekä käyttäjien tarpeet ja odotukset että palveluntuottajan tavoitteet toimiviksi palveluiksi. Palvelumuotoiluosaaminen on tärkeä kilpailuvaltti, jota voidaan soveltaa niin yrityksiin, julkiselle sektorille kuin myös voittoa tavoittelemattomiin organisaatioihin. (Tuulaniemi 2011, 25 - 29.)

Palvelumuotoilun prosessit

Palvelumuotoiluprosessit noudattelevat luovan ongelmanratkaisun periaatteita. Prosessien luovuudesta ja ainutkertaisuudesta johtuen, palvelumuotoilun kuvailu täysin yhdenmukaisena prosessina on mahdotonta. Palvelumuotoilun prosesseja onkin kuvattu ja jaoteltu eri tavoin. Pääpiirteissään ne ovat kuitenkin melko samankaltaisia, sillä kaikille on ominaista kokonaisvaltainen lähestymis-

tapa sekä jakaminen pienempiin osakokonaisuuksiin. (Tuulaniemi 2011, 27 - 28.)

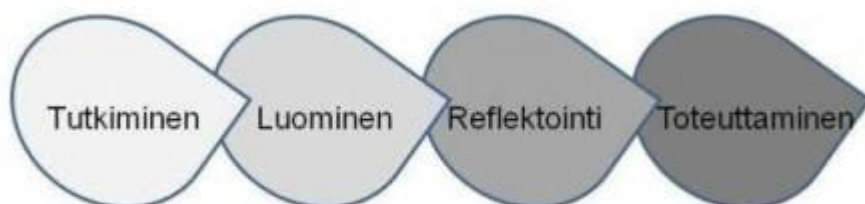
Tuulaniemi (2011, 127) jakaa prosessin viiteen osaan määrittelyyn, tutkimukseen, suunnitteluun, tuotantoon ja arviointiin (kuva 2).

Kuva 2. Palvelumuotoilun prosessi Tuulaniemen (2011, 127) mukaan.

Määrittely-vaihe keskittyy ongelmanratkaisuun, tavoitteena on luoda ymmärrys palvelun tuottavasta organisaatiosta ja sen tavoitteista. Tutkimus-vaiheessa tarkennetaan palvelun tuottajan strategiset tavoitteet muun muassa haastattelujen ja asiakastutkimusten avulla. Suunnittelu-vaiheessa ideoidaan ja konseptoidaan erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja ja testataan niitä asiakkaiden kanssa. Tuotanto-vaiheessa palvelukonsepti viedään markkinoille ja suunnitellaan palvelun tuottaminen. Prosessi päättyy arviointi-vaiheeseen, jossa kehitysprosessin onnistumisen arvioinnin lisäksi palvelua hienosäädetään edellisissä vaiheissa saattujen kokemusten mukaan. (Tuulaniemi 2011, 127 - 128.)

Stickdornin & Schneiderin (2011, 124) nelivaiheisessa palvelumuotoilun prosessissa korostuu prosessin iteratiivisuus (kuva 3). Iteratiivisessa palvelumuotoilunprosessissa suunnittelu ja toteutus jaetaan osakokonaisuuksiin ja vaiheita toistetaan tarpeen mukaan kunnes lopputuotokseen ollaan tyytyväisiä (Stickdorn & Schneider 2011, 124).

Kuva 3. Palvelumuotoiluprosessi Stickdornin & Schneiderin (2011, 122 - 123) mukaan.

Palvelumuotoiluprosessi alkaa tutkimalla palvelukokemusta erilaista ja uusista näkökulmista. Tämä vaihe on ehdoton edellytys palvelumuotoiluprosessin onnistumiselle. Luomis- ja reflektointivaihe liittyvät kiinteästi toisiinsa. Ensimmäisessä vaiheessa saatujen tutkimustulosten pohjalta ideoidaan uusi palvelumuotoja ja samanaikaisesti myös testataan niiden toimivuutta. Prosessin iteratiivisuus korostuu erityisesti näissä kahdessa vaiheessa. Etenkin luomisvaiheessa on tärkeää tehdä yhteistyötä kaikkien sidosryhmien kanssa. Viimeisessä vaiheessa uusi tai paranneltu palvelumalli otetaan käyttöön. (Stickdorn & Schneider 2011, 124 - 135.)

7 AIKAISEMMAT PROJEKTIT

Yleisten kirjastojen laatusuosituksen (2010, 65 - 66) mukaan kirjastojen on tehtävä yhteistyötä eri toimijoiden kanssa, syventääkseen ja tukeakseen kirjaston omaa osaamista sekä kehittääkseen palveluja yhteisöllisyyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Tässä luvussa esittelen kolme aikaisempaa senioreille suunnattua projektia, jotka ääneenlukupiiri-projektin tavoin on toteutettu yhteistyössä kirjaston ja muiden toimijoiden kanssa.

7.1 Lukupiiri-projekti Seinäjoella

Seinäjoen Lukupiiri-projekti toteutettiin vuonna 2009 Seinäjoen kaupunginkirjaston ja Seinäjoen ammattikorkeakoulun kirjasto- ja tietopalvelun koulutusohjelman yhteistyönä. Projektissa opiskelijat järjestivät pareittain senioreille eriaiheisia muistelu- ja tarinatuokioita Simunanrannan päiväkeskuksessa. Päiväkeskuksessa käy kotona asuvia senioreita. (Laakso 2010, 44; Vuoto 2010.)

Tunnin mittaisissa, viikoittain järjestetyissä tuokioissa osallistujille luettiin ääneen katkelmia aiheeseen liittyvistä romaaneista, novelleista, runoista ja kasukuista sekä keskusteltiin. Osallistujat eivät tutustuneet teksteihin etukäteen. Tuokioiden aiheina oli muun muassa isovanhemmuus, hevoset, koirat ja entisaikojen työtavat. Aiheiksi valittiin osallistujien elämään liittyviä asioita. Tuokioihin yhdistettiin myös musiikkia. (Laakso 2010, 44; Rinkinen 2010; Vuoto 2010.)

Lukupiiri-projektin tavoitteena oli tutustuttaa kirjasto- ja tietopalvelualan opiskelijat hakeutuvaan kirjastotyöhön ja senioreiden lukupiirien järjestämiseen. Kokeemukset projektista olivat hyviä sekä senioreiden että opiskelijoiden keskuudessa. (Laakso 2010, 44; Rinkinen 2010).

7.2 Kirjasto jalkautuu kuuluvasti -hanke Kittilässä

Kittilän kaupunginkirjaston Kirjasto jalkautuu kuuluvasti -hankkeen tavoitteena on tuottaa parempia palveluita senioreille ja kehitysvammaisille, jotka eivät kykene itse asioimaan kirjastossa. Yhtenä osana hanketta ovat tarinatuokiot, jotka toteutetaan palvelutaloissa. Hanke on aloitettu vuonna 2014 ja se jatkuu edelleen. (Kirjastot.fi 2013; Sirkka 2014.)

Tarinatuokioita järjestetään kerran kuussa sekä ikääntyneiden että kehitysvammaisten palvelutaloissa. Ikääntyneiden tarinatuokiot kestävät 45 minuuttia ja niissä luetaan aina yhtä teosta kerrallaan. Kehitysvammaisten tuokiot ovat kestoaltaan lyhyempiä, noin 30 minuuttia, niissä luetaan vaihtelevasti sekä aikuisten että lasten kirjallisuutta, loruja ja runoja. (Sirkka 2014.)

Sekä ikääntyneiden että kehitysvammaisten tarinatuokioihin kuuluu keskusteluosuus. Kehitysvammaisten tarinatuokiot ovat vuorovaikutuksellisempia. Tarinatuokioista vastaa yksi Kittilän kirjaston kirjastovirkailija. Hänellä on käytettävissään myös äänentoistolaitteistoa, sillä monet osallistujista ovat huonokuuloisia. (Sirkka 2014.)

7.3 Luen Sinulle -lukuhetket Tampereella

Tampereen kaupunginkirjaston koti- ja laitospalvelun organisoima Luen Sinulle -toiminta sai alkunsa kirjaston ja Tampereen yliopiston informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median laitoksen yhteistyöprojektista vuonna 2009. Nykyään koti- ja laitospalvelun kanssa yhteistyötä Luen Sinulle -tuokioiden tiimoilta tekee vapaaehtoistyönkeskus Mummon Kammari. (Tampereen kaupunki 2011.)

Luen Sinulle -toiminnan tavoitteena on avata kirjaston aineistoa senioreille, jotka eivät kykene lukemaan omatoimisesti. Päiväkeskuksissa ja palvelutaloissa viikoittain järjestettävissä lukuhetkissä vapaaehtoistyöntekijä lukee ääneen muun muassa lyhyitä kertomuksia, kaskuja ja novelleja. Puolesta tunnista tun-

tiin kestäviin tuokioihin sisältyy myös keskustelua ja muistelua. (Tampereen kaupunki 2011.)

Koti- ja laitospalvelu vastaa luettavan aineiston hankinnasta ja valinnasta. Kirjasto ohjeistaa ja tukee vapaaehtoisia lukijoita palautekeskusteluihin. Lisäksi lukijoille järjestetään vertaistapaamisia. (Tampereen kaupunki 2011.)

8 TUTKIMUSMENETELMÄT

Tämä opinnäyte on toiminnallinen kehittämistyö, jossa on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimusote. Kehittämistutkimuksen taustalla on usein ilmiö tai prosessi, jota halutaan kehittämisen kautta parantaa. Toisaalta opinnäytteessä on myös toimintatutkimuksen piirteitä. Toimintatutkimuksessa tutkija on mukana toiminnassa. Toiminta- ja kehittämistutkimuksille ominaista on pyrkimys muutokseen. (Kananen 2012, 13, 37, 41). Opinnäytteen pääpaino on kuitenkin uuden palvelun kehittämisessä.

Laadullista tutkimusotetta käytetään silloin, kun halutaan kerätä ihmisten mielipiteitä ja kokemuksia (Vilkkä 2010, 27). Laadullinen tutkimusote sopii erityisesti kehittämistutkimukseen. Pääsääntönä on, että mitä vähemmän ilmiöstä tiedetään, sitä paremmin kvalitatiivinen tutkimus tulee kysymykseen. Tällöin tutkimuksen tavoitteena on ilmiön kuvaaminen ja ymmärtäminen. (Kananen 2012, 29.)

Tämän opinnäytteen yhtenä tiedonhankintamenetelmänä on ollut kerätä kokemuksia ja mielipiteitä ääneenlukupiiri-toiminnasta havainnoimalla. Lisäksi toteutettiin kysely, jonka avulla kartoitettiin Espoon kaupunginkirjasto senioriryhmän mielipiteitä äänenlukupiiri-konseptista.

8.1 Havainnointi

Yksi tieteellisen tutkimuksen perusmetodeista on havainnointi. Havainnointimenetelmää voidaan käyttää sekä määrällisen että laadullisen tutkimuksen teossa. Erityisen hyvin havainnointi sopii kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmäksi. Havainnoinnissa tietoa kerätään aistien avulla. Havainnointia käytetään, jotta saataisiin tietoa esimerkiksi ympäristöstä, henkilön tilasta, sanallisesta ja sanattomasta viestinnästä sekä erilaisista toiminnoista, tottumuksista ja taidoista. (Kaajanin ammattikorkeakoulu n.d.; Vilkkä 2006, 37 - 38; Hirsjärvi ym. 2012, 213.)

Vilkka (2006, 42) jakaa havainnoinnin viiteen eri tapaan: 1) tarkkailevaan havainnointiin, 2) osallistuvaan havainnointiin, 3) aktivoivaan osallistuvaan havainnointiin, 4) kokemalla oppimiseen ja 5) piilohavainnointiin. Havainnointimenetelmät voi myös jakaa karkeammin, kahteen eri ryhmään: systemaattiseen ja osallistuvaan havainnointiin. Systemaattisessa havainnoinnissa havainnoija on ulkopuolisen tarkkailijan roolissa. Osallistuvassa havainnoissa havainnoija osallistuu ryhmän toimintaan. (Hirsjärvi ym. 2012, 214.)

Havainnointi voidaan toteuttaa joko jäsenneiltyä tai vapaana havainnointina. Jäsenneiltyä havainnointi perustuu tarkoin ennalta suunniteltuun havainnointiprosessiin, joka toteutetaan esimerkiksi mitta-asteikkoa ja luokittelua käyttäen. Jäsenneiltyä havainnointia käytetään etupäässä määrällisessä tutkimuksessa. Vapaata havainnointia hyödynnetään erityisesti laadullisessa tutkimuksessa ja se sopii hyvin vuorovaikutuksellisiin ja kulttuurisiin tilanteisiin. Vapaan havainnoinnin haasteena on tutkimusaineiston laajuus. Myös muistiinpanojen kirjaaminen voi olla hankalaa. (Vilkka 2006, 38 - 40.)

Havainnointimenetelmällä on sekä etuja että haittoja. Menetelmän ehdottomin etu on, että se mahdollistaa välittömän, suoran tiedon saannin esimerkiksi ryhmän toiminnasta tai käyttäytymisestä. Havainnointi sopii myös nopeasti muuttuviin ja vaikeasti ennakoitaviin tilanteisiin. Havainnoinnin haittapuolina ovat havainnoijan mahdollinen vaikutus tai häirintä havainnointitilanteeseen. Havainnointi on myös aikaa vievää. Lisäksi havainnointiin liittyy eettisiä ongelmia, kuten kuinka paljon tarkkailtaville annetaan tietoa havainnoin kohteista. Havainnointimenetelmää käytettäessä on myös pohdittava tietosuojan liittyviä kysymyksiä. (Vilkka 2006, 61; Hirsjärvi ym. 2012, 213 - 214.)

Käytin tiedonhankintamenetelmänä vapaata, osallistuvaa havainnointia. Osallistuvassa havainnoinnissa osallistumisen aste vaihtelee. Täydellisessä osallistumisessa havainnoija pyrkii ryhmän jäseneksi, mutta ei kerro muille havainnoivansa. Kun havainnoija on sekä osallistuja että havainnoija, hän kertoo ryhmälle tekevänsä havaintoja. Osallistuva havainnoija voi pyrkiä saamaan kokonaisvaltaisen kuvan esimerkiksi ryhmän jäsenten elämästä. Havainnoinnin voi

myös rajata tiettyihin osa-alueisiin, jolloin puhutaan kohdistetusta havainnoinnista. (Vilka 2006, 44; Hirsjärvi ym. 2012, 216 - 217.)

Ääneenlukupiirin vetäjänä olin mukana lukupiiriryhmässä. Sekä palvelutalon henkilökunta että lukupiirin osallistujat olivat tietoisia siitä, että ääneenlukupiirin järjestäminen liittyi opinnäytetyöhöni. Kerroin osallistujille useaan otteeseen kirjaavani ylös heidän kommenttejaan ääneenlukupiirin liittyen. Kohdistin havainnointini niihin seikkoihin, joista oli minulle hyötyä ja apua ääneenlukupiirikonseptin luomisessa kuten osallistujien aktiivisuuteen ja reaktioihin. Havainnoinnin tuloksia käytin esimerkiksi lukupiiritapaamisten käytäntöjen arviointiin.

Jokaisen tapaamiskerran jälkeen kirjasin ylös osallistujamäärän kirjaston tilastointia varten sekä yleisiä huomioita ja tunnelmia. Toisinaan esitin osallistujille kysymyksiä esimerkiksi lukupiirin käytännön toteutukseen liittyen.

8.2 Kysely

Kysely on yksi aineistonkeruun perusmenetelmistä. Kyselymenetelmässä aineiston keruu tapahtuu standardoidusti. Se tarkoittaa sitä, että kyselyyn vastaajilta kysytään samat kysymykset täsmälleen samalla tavalla. Kyselyn voi toteuttaa kasvotusten, puhelimitse, sähköpostitse tai internetin välityksellä. Kyselyssä voi olla myös piirteitä lomakehaastattelusta, jossa esitetään haastateltaville samat kysymykset, samassa muodossa ja järjestyksessä. (Vilka 2009, 73 - 75; Hirsjärvi & Hurme 2010, 44; Hirsjärvi ym. 2012, 192 - 193.)

Kyselytutkimuksen toteuttaminen on paikallaan esimerkiksi silloin, kun kysely lähetetään suurelle määrälle vastaajia tai vastaajat ovat hyvin hajallaan. Kyselyn avulla voidaan kerätä tietoa esimerkiksi käyttäytymisestä, asenteista ja mielipiteistä. Olennaista kyselyn tekemisessä on kysymysten muotoilu. Kysymykset voivat olla joko avoimia tai monivalintakysymyksiä tai näiden yhdistelmiä. (Vilka 2009, 74; Hirsjärvi ym. 2012, 197 - 198.)

Kyselytutkimuksella on etunsa ja haittansa. Kyselytutkimuksella tavoitetaan laaja joukko vastaajia, mutta vastaamattomuus eli kato voi olla suurta. Kyselyme-

netelmä on tutkijalle tehokas ja aikaa säästävä tapa kerätä aineistoa. Toisaalta kyselytutkimuksella saatu aineisto voi olla pinnallista eikä ole mahdollisuutta tietää millä vakavuudella vastaajat ovat kyselyyn suhtautuneet. (Hirsjärvi ym. 2012, 195.)

Käytin aineistonkeräysmenetelmänä sähköpostikyselyä. Päädyin sähköpostikyselyyn, sillä kyselyn kohderyhmä eli Espoon kaupunginkirjaston senioriryhmä koostuu eri kirjastoissa työskentelevistä henkilöistä. Kyselyn kysymykset olivat avoimia, sillä tarkoituksena oli kerätä mielipiteitä ja kommentteja.

Hirsjärven & Hurmeen (2010, 153) mukaan tuloksia voidaan esittää kolmella tavalla tekstin, numeroiden tai kuvioiden avulla. Kyselyn tulokset on esitetty tekstimuodossa, sillä se sopi parhaiten tekstin muodossa tulleiden, avointen vastausten käsittelyyn.

9 ÄÄNEENLUKUPIIRI SENIOREILLE

Lukupiirit ovat vakiintunut osa kirjastojen toimintaa. Monissa kirjastoissa lukupiirejä on pidetty jo vuosia, mutta kirjastot aktivoituivat lukupiirien vetäjinä erityisesti 2000-luvun alkuvuosina. Lukupiirejä on monenlaisia, mutta pohjimmiltaan lukupiireissä on kyse kirjallisuudesta ja keskustelemisesta. Lukupiireissä koonnutaan vaihtamaan mielipiteitä ja keskustelemaan luetuista kirjoista sekä niiden herättämistä tunteista (Hapuli 2010, 18; Koskivaara 2010, 170; Ahola 2013, 13, 78).

Ahola (2013, 48) jakaa lukupiirit kahteen tyyppiin: ohjattuihin ja vapaamuotoisiin. Ne eroavat toisistaan siten, että ohjatuissa lukupiireissä on vetäjä ja ne ovat usein jonkin organisaation järjestämiä. Kirjastojen lukupiirit ovat ohjattuja lukupiirejä. (Ahola 2013, 48.) Oman kokemukseni mukaan kirjastojen lukupiirit kiehtovat erityisesti iäkkäämpää väestöä. Myös pääkaupunkiseudun muissa kirjastoissa on huomattu lukupiirien olevan erityisesti senioreiden suosiossa (Ervasti 2009, 60).

Yksi ohjattujen lukupiirien muoto on ääneenlukupiiri, joka on erityisesti kohdennettu kirjaston senioriasiakkaille. Myös kehitysvammaiset ovat sille sopiva asiakassegmentti. Ääneenlukupiiri voidaan järjestää kirjastossakin mutta luontevampi kokoontumispaikka sille on esimerkiksi senioreiden palvelutalo. Ääneen lukeminen on totuttu yhdistämään kirjaston lapsi-asiakkaisiin mutta se on erinomainen tapa kohdata myös aikuisasiakkaita (Mates 2003, 58).

Ääneenlukupiirin toiminta-ajatuksena on välittää kirjallisuuden ja lukemisen iloa mahdollisesti lukemisesteisille henkilöille. Siinä on vetäjä, joka lukee valittua teosta ääneen ja samalla virittää keskustelua teoksen tiimoilta. Luettava teos voi olla lukupiirin vetäjän valitsema tai se voidaan myös valita yhdessä lukupiirin osallistuvien kanssa. Ääneenlukupiirissä yhdistyvät hakeutuva kirjastyö, yhteisöllisyys, mahdollisuus päästä kirjallisuuden äärelle ja lukemisesteisten huomiointi.

9.1 Toimeksianto ja ideointi

Kirjasto Omenassa suunnitellaan parhaillaan vuonna 2016 valmistuvaa Palvelutoria, jossa yhdistyvät monet kaupungin eri toimijat. Kirjaston lisäksi Palvelutorilla on ainakin terveysasema, Kela ja Yhteispalvelupiste. Kirjasto Omenassa suunnitellaan ja kokeillaan Palvelutorille sopivia toimintamalleja. Yhtenä ajatuksena on lisätä yhteistyötä kaupungin eri toimijoiden välillä. Kirjasto Omenan aluejohtajan toimeksiannosta kirjaston senioriryhmä alkoi ideoida toimintoja ja palveluja, jotka voitaisiin toteuttaa yhteistyössä jonkin toisen Espoon kaupungin toimijan kanssa. Toimeksianto ei varsinaisesti koskenut opinnäytetyötäni vaan liittyi työnkuvaani.

Toimeksiannon mukainen suunnittelu aloitettiin syksyllä 2013. Tällöin pidettiin palaveri, jossa oli tarkoituksena ideoita erilaisia toimintoja ja palveluja, joita kirjasto voisi olla tuottamassa. Jo tässä ensimmäisessä suunnittelupalaverissa esitin ajatuksen lukupiiristä, joka kohdennettaisiin sellaisille ikääntyneille, jotka ovat estyneitä osallistumaan kirjastossa järjestettävään lukupiiriin. Ideana oli, että kirjallisuutta voi nimenomaan lukea ääneen, esimerkiksi jonkin palvelutalon asukkaille.

Loppuvuodesta 2013 järjestettiin vielä toinen kokous, johon osallistui seniorityötä tekevien lisäksi myös erilaisten saavutettavuusasioiden parissa työskentelevä projektisuunnittelija. Keskustelimme aikaisemmassa kokouksessa syntyneistä ideoista. Myös projektisuunnittelija oli omalla tahollaan pohtinut ääneenlukupiiriä yhdeksi kirjaston senioritoiminnaksi. Tässä kokouksessa tehtiin päätös ääneenlukupiiriin kokeilemisesta jossakin espoolaisessa palvelutalossa.

Idea ääneenlukupiiristä esiteltiin toimeksiantajalle ja samalla sovittiin, että tekisin opinnäytetyön aiheesta. Lisäksi päätimme, että ääneenlukupiiri olisi hyvä toteuttaa niin, että se olisi helposti kopioitavissa oleva palvelu. Toistettavuutta tukemaan lupasin tehdä kevyen ohjeistuksen, joka antaisi tietoa ääneenlukupiiristä ja toisaalta vinkkejä sen järjestämiseen.

Käytännönsuuden toteuttamista selventää Kanasen (2012, 45 - 46,52) kehittämistutkimuksen sykliä mukaileva kuvio (kuvio 4).

Kuva 4 Ääneenlukupiiri-projekti Kanasen (2012, 45 - 46, 5) kehittämistutkimuksen sykliä mukaillen.

Kanasen mallia käyttäen projekti voidaan jakaa osa-alueisiin, joka helpottaa sen hahmottamista (2012, 46). Ääneenlukupiiri-projekti on jaettu viiteen osaan ideointiin, suunnitteluun, toteutukseen, arviointiin ja seurantaan. Kuvioista selviää myös projektin kesto.

9.2 Suunnittelu

Esittelin idean ääneenlukupiiristä Espoon kaupunginkirjaston senioriryhmän kokouksessa 19.12.2013. Eräällä senioriryhmän jäsenellä oli kontakti Espoon keskuksen palvelutalon viriketoiminnan ohjaajan. Kokouksessa sovittiin, että ottaisın yhteyttä kyseiseen viriketoiminnan ohjaajaan ja tiedustelisin, olisiko palvelutalossa tarvetta tai kiinnostusta ottaa vastaan ääneenlukupiiriin kaltaista toimintaa.

Tammikuussa 2014 olin ensimmäisen kerran puhelimitse yhteydessä Espoon keskuksen palvelutalon viriketoiminnan ohjaajaan. Jo tuolloin sovimme pääpiirteissään millä tavoin ääneenlukupiiriin voisi palvelutalossa toteuttaa. Loppusuunnittelu tehtiin sähköpostin välityksellä. Palvelutalon viriketoiminnan ohjaajasta oli suurta apua esimerkiksi ääneenlukupiiriin kestoä päätettäessä. Ääneen-

lukupiiri sovittiin aloitettavaksi helmikuun puolen välin jälkeen. Kirjaston tehtäväksi jäi teoksen valinta ja itse lukupiirin pitäminen. Palvelutalossa huolehdittiin tiedottamisesta ja markkinoinnista.

Aikataulullisista syistä johtuen lukupiiritapaamiset järjestettiin samaan aikaan liikuntatoimen järjestämän tuolijumpan kanssa. Pällekkäisellä tapahtumalla oli varmasti vaikutusta osallistujamääriin. Toisaalta mietimme yhdessä virikevastaavan kanssa, että on mukavaa järjestää tekemistä myös niille, jotka eivät voi tai halua osallistua jumppaan.

9.3 Valmistautuminen

Kirjan valinta on olennainen osa lukupiiriin valmistautumisessa. Kuten perinteisissäkin lukupiireissä, myös ääneenlukupiirissä kirjan valinnan tärkein kriteeri oli hyvä tarina. Lisäksi on huomioitava se, miltä teos kuulostaa ääneen luettaessa. Alusta alkaen ajatuksenani oli kokeilla pidemmän tekstin, jatkokertomuksen, lukemista lukupiirissä. Palvelukodissa oli jo toiminnassa lukuhetki, jossa luettiin muun muassa lyhyitä kertomuksia ja sanomalehtiä. Osittain tämän vuoksi päädyimme virikevastaavan kanssa siihen, että kokeilisimme jatkokertomuksen lukemista.

Ääneen luettavaksi teokseksi valitsin Maiju Lassilan Tulitikkuja lainaamassa. Valintaan vaikutti muun muassa teoksen tekijänoikeusvapaus. Tulitikkuja lainaamassa on hauska klassikko. Se sopii ääneen luettavaksi elävän kielensä ja sopivan mittaisten lukujensa ansiosta.

Ennen lukupiiritapaamisten alkua, luin Tulitikkuja lainaamassa- kirjan kokonaan lävitse. Luin myös joitakin lukuja ääneen, jotta osaisin arvioida kuinka paljon aikaa yhden luvun lukemiseen kului. Ennen jokaista lukupiirikokoontumista, luin vielä etukäteen kertauksena luettavat luvut lävitse, tein pienen tiivistelmän edellisistä luvuista ja mietin valmiiksi puheenaiheita, joista voisimme jälkeenpäin keskustella.

9.4 Toteutus

Ääneenlukupiiri toteutettiin Espoon keskuksen palvelutalossa. Palvelutalon ruokasalin yhteydessä oleva kabinetti valikoitui pitopaikaksi, sillä se on suljettu tila, jossa on sopivat puitteet lukupiirin pitämiseksi. Tilassa on pöytä, jonka äärelle lukupiiriin osallistuvat voivat kokoontua ja kaikki ovat näin ollen katsekontaktissa toisiinsa. Kooltaan kabinetti on melko pieni mutta lukupiirin tunnelmaan sopiva. Palvelutalon virikeohjaajan suosituksesta ääneenlukupiirin kesto oli 45 minuuttia. Vaikka aika tuntuu lyhyeltä, niin juuri tässä ryhmässä aika oli sopiva.

Ääneenlukupiiri kokoontui kerran viikossa, yhteensä yhdeksän kertaa helmikuuhun aikana. Jokaisella tapaamiskerralla luettiin kaksi lukua, jonka jälkeen oli vielä aikaa keskustelulle. Toisinaan keskustelua syntyi melko paljon ja toisinaan ei juuri ollenkaan, myös keskustelun aiheet vaihtelivat. Lukupiiriin osallistui 3-8 palvelutalon asukasta. Yleisemmin osallistujia oli neljästä viiteen henkilöä. Suurin osa osallistujista oli miehiä, mutta mukana oli myös muutama nainen. Osalla osallistujista oli selkeästi havaittavissa jokin lukemiseste. Suurimmalla osalla kyse oli fyysisestä esteestä, kuten lihasheikkoudesta, osalla oli muisti- tai keskittymishäiriöitä.

9.4.1 Lukupiiritapaamiset

Ääneenlukupiirin kokoontumispaikka, palvelutalon kabinetti, oli sellaisenaan sopiva lukupiirin tarpeisiin, joten ennakkovalmisteluja palvelutalossa ei tarvittu. Ensimmäinen lukupiiritapaaminen alkoi esittelykierroksella. Kerroin osallistujille oman nimeni ja työpaikkani. Lisäksi kerroin heille hieman opinnoistani ja siihen liittyvästä opinnäytetyöstä. Samalla mainitsin kerääväni ääneenlukupiiristä materiaalia opinnäytetyötäni varten. Tämän jälkeen osallistujat kertoivat nimensä. Selvitin osallistujille myös ääneenlukupiirin toiminta-ajatusta.

Esittelin osallistujille luettavan teoksen ja kerroin hieman Maiju Lassilan elämästä. Kukaan osallistujista ei ollut lukenut kirjaa, mutta jotkut olivat nähneet kirjasta tehdyn elokuvan. Osalle kirjailija oli muutoin tuttu.

Käsiteltävästä teoksesta, Tulitikkuja lainaamassa -kirjasta, luettiin kaksi ensimmäistä lukua. Lukemisen aikana suurin osa osallistujista vaikutti hyvin kiinnostuneilta ja keskittyneiltä, mutta osa vaikutti hieman pitkästyneeltä lukemisen loppuvaiheilla. Yksi osallistuja nukahti lukemisen aikana.

Lukemisen jälkeen virittelin keskustelua muun muassa kysymällä osallistujilta oliko luettava katkelma sopivan mittainen ja miltä kirja vaikutti heidän mielestään. Osallistajat pitivät kirjaa mielenkiintoisena, erityisesti he pitivät siitä, että kirja kertoi elämästä ennen vanhaan. He mainitsivat myös, että ääneen lukua oli miellyttävä kuunnella. Keskustelua kirjan tapahtumista ei juuri syntynyt. Ensimmäinen lukupiiri kesti noin 55 minuuttia, sillä alun esittely ja keskustelu kirjailijasta vei jonkin verran aikaa.

Seuraavilla tapaamiskerroilla toimintatavaksi vakiintui ensin vaihtaa lyhyesti kuulumisia osallistujien kanssa, jota seurasi lyhyt kertaus siitä, mitä edellisellä kerralla luettiin. Tämän jälkeen luettiin uusi tekstiosuus, jonka jälkeen keskusteltiin. Lukupiiritapaamisten kaava toistui hyvin samanlaisena jokaisella kerralla.

Kertaaminen jakoi hieman mielipiteitä ja matkan varrella kertaukseen käytettävää määrää vähennettiin osallistujien toiveesta. Kertaamisesta ei kuitenkaan kokonaan luovuttu, sillä kaikki eivät päässeet osallistumaan jokaiselle tapaamiskerralle ja osalla osallistujista oli jonkinasteisia muistihäiriöitä.

Myöhemmissä tapaamisissa pitkästymistä ei ollut juuri havaittavissa. Ainoastaan yksi osallistujia osoitti toisinaan levottomuutta liikehtimällä, mutta hän ei häirinnyt muita osallistujia eikä lukemista. Monet lukupiiriin osallistujista odottivat lukupiirin alkua kabinetissa jo ennen minun saapumistani. Palvelutalon hoitohenkilökunnan kanssa kävin keskustelua siitä, että voiko lukupiiriin osallistua, jos on esimerkiksi keskittymisvaikeuksia. En kokenut tätä ongelmaksi. Keskustelu käytiin henkilökunnan aloitteesta.

Pääsääntöisesti lukupiirin aikana paikalla olivat vain osallistajat ja minä. Palvelutalon henkilökunta oli usein lukupiirin alussa ohjaamassa osallistujia kabinettiin. Yhdellä tapaamiskerralla mukana oli minun lisäksi Espoon kaupunginkirjaston Kotikirjaston työntekijä, joka halusi tutustua ääneenlukupiiritoimintaan.

Hän toi mukavasti virkeyttä keskusteluun. Lisäksi hän esitti hyvän idean, että lukupiiritapaamisten loputtua osallistujat voisivat vielä katsoa kirjasta tehdyn elokuvan. Osallistujien harmiksi idea jäi toteuttamatta, sillä elokuvaa ei löytynyt HelMet-kirjastojen kokoelmista DVD-formaatissa. Ajatus oli kuitenkin loistava ja sitä voisi hyödyntää myöhemmin.

9.4.2 Keskustelu ja palaute

Keskustelua lukupiiritapaamisilla syntyi melko vaihtelevasti. Ensimmäisellä tapaamisella spontaania keskustelua ei juuri syntynyt. Seuraavillakin kerroilla keskustelun alkuun pääsy vaati alustamista. Keskustelun alustaminen tapahtui ennalta mietittyjen aiheiden pohjalta, jotka nousivat esiin kulloinkin luetusta tekstistä. Usein keskustelu kuitenkin eteni alustuksen jälkeen melko hyvin. Toisinaan keskustelua ei tahtonut syntyä alustuksesta huolimatta ja toisinaan taas osallistujat halusivat keskustella jostain muista kuin kirjaan liittyvistä aiheista.

Tulitikkuja lainaamassa -teokseen liittyvissä keskustelunaiheissa erityisen suosituiksi nousivat savolaisille tyypilliset luonteenpiirteet, entisaikojen tiedonhankintatavat ja erityisesti naisten rooli tiedonvälityksessä, matkustaminen aikana ennen moottoriajoneuvojen yleistymistä sekä puolisonvalintakriteerit ennen vanhaan. Lisäksi osallistujat pohtivat mielellään kirjan juonenkäänteitä ja arvailivat mitä tulevaisuus toisi tullessaan.

Kirjaan liittyvien keskustelujen lisäksi osallistujat keskustelivat myös mielellään ajankohtaisista asioista tai niihin liittyvistä muistoista. Esimerkiksi laskiaisen alla pidetyssä tapaamisessa osallistujat innostuivat muistelemaan entisaikojen laskiaistapoja.

Kaiken kaikkiaan osallistujilta tuli lukupiiristä hyvää palautetta. He pitivät valitusta kirjasta ja kehuivat sitä usein. Erityisesti he pitivät siitä, että kirja kertoi elämästä ennen vanhaan. Osallistujat myös mainitsivat usein, että jatkokertomusta on hauska kuunnella ja kuinka mukavaa on odottaa tarinan jatkumista. Kaikki osallistujat toivoivat lukupiirin jatkuvan uudestaan syksyllä. palvelutalon henki-

lökunta otti myöhemmin yhteyttä kirjastoon ja he toivoivat, että lukupiiri saisi jatkoa nimenomaan kirjaston henkilökunnan vetämänä.

9.5 Palvelukonseptin arviointi

Opinnäytetyön lopputuotoksena syntyi lyhyehkö ohjeistus, joka on suunnattu Espoon kaupunginkirjaston seniorityötä tekeville. Ohjeistus on julkaistu Espoon kaupunginkirjaston intrassa, jossa se on kaikkien luettavissa. Ohjeistus sijaitsee Senioriryhmän omilla sivuilla. Ohjeistus on tarkoituksella kevyt ja helposti lähestyttävä. Ajatuksena on, että jokainen asiasta kiinnostunut saa ohjeistuksesta yleiskäsityksen ääneenlukupiirikonseptista. Lisäksi olen kirjannut ohjeistukseen huomioita ja vinkkejä. Ohjeistuksen lopussa ovat yhteystiedot, joista voi kysyä lisätietoa. Ohjeistuksen tarkoituksena on innostaa senioriryhmäläisiä kokeilemaan ääneenlukupiiritoimintaa ja kehittämään siitä omannäköisen version.

Koska ohjeistuksen tarkoituksena on toimia työkaluna seniorityötä tekeville, toteutin sähköpostitse kyselyn Espoon kaupunginkirjaston senioriryhmälle. Lähetin kyselyn yhteensä 16 henkilölle. Kyselyn vastausprosentti oli 43,75. Kyselyn tavoitteena oli saada mielipiteitä ohjeistuksen toimivuudesta ja informatiivisuudesta. Kyselyssä oli neljä kysymystä ja ne olivat avoimia kysymyksiä. Kysymykset olivat seuraavat.

1. Antaako ohjeistus riittävästi tietoa ääneenlukupiiristä?
2. Antaako ohjeistus riittävät välineet ääneenlukupiirin järjestämiseen?
3. Mitä mieltä olet ääneenlukupiiri -konseptista? Tähän kysymykseen voit vastata esim. siitä näkökulmasta, miten ääneenlukupiiri sopii osaksi kirjaston seniorityötä.
4. Onko sinulla joitakin parannusehdotuksia/kommentteja ohjeistukseen?

Kaikki kyselyyn vastanneet olivat sitä mieltä, että ohjeistus antaa riittävästi tietoa ääneenlukupiiristä. Yksi vastaaja toivoi, että ohjeistuksessa voisi korostaa sitä, että lukupiirin vetäjällä tulisi olla kokemusta seniorityöstä.

Vastaajat kokivat, että ohjeistuksesta saa riittävät välineet ääneenlukupiirin järjestämiseen. Yksi vastaajista arveli, että lisäkysymyksiä saattaa tulla myöhemmin, mutta hänestä ohjeistus oli silti riittävä, sillä lisätietoja varten ohjeistuksessa on yhteystieto. Lisäksi ohjeistuksen mainittiin olevan riittävä yksityiskohdintaan, selkeä ja ytimekäs. Yksi vastaaja korosti, että lukupiiriä voi vetää vain omasta halusta. Yksi vastaaja mainitsi, että sopivan kirjallisuuden valinta saattaa olla haastavaa.

Vastaajien mielestä ääneenlukupiiri-konsepti sopii hyvin osaksi kirjaston seniorityötä. Idean mainittiin olevan kiva, mainio, erinomainen, kiinnostava, vuorovaikutuksellinen ja toteuttamiskelpoinen. Kaksi vastaajaa arveli konseptin olevan hieman työläs tai työtä vaativa. Yksi vastaaja pohti, miksei ääneenlukupiiri-idea ole keksitty aiemmin, sillä niin hyvin se sopisi osaksi kirjaston toimintaa. Lisäksi yksi vastaaja mainitsi, että kirjastojen ehdottomasti pitäisi olla mukana tämänkaltaisessa toiminnassa ja tehdä yhteistyötä vanhuspalveluiden kanssa.

Selkeitä parannusehdotuksia toivoi kaksi vastaajaa. Molemmat toivoivat mainintaa lukupiirien osallistujien ihanteellisesta määrästä. Yksi vastaaja toivoi lisäinformaatiota muistisairaiden kanssa toimimiseen. Yksi vastaaja esitti ajatuksen, että ääneenlukupiiriä vetäneiltä voisi jossakin vaiheessa kerätä kokemuksia. Vastaajat kommentoivat tässä kohdin sekä ohjeistusta että konseptia. Yksi vastaaja mainitsi ohjeistuksen olevan hyvä ja inspiroiva. Kaksi vastaajaa kommentoi kokeilevansa ääneenlukupiirin vetämistä itsekkin.

Kyselyn tulosten perusteella tein joitakin muutoksia ääneenlukupiiri-ohjeistukseen. Lisäsin maininnan osallistujien määrästä sekä joitakin huomioita muistisairaiden kanssa toimimisesta. En kokenut tarpeelliseksi korostaa seniorityö-kokemusta, sillä minulla ei itsellenikään ole kovin paljoa kokemusta seniorityöstä enkä arvele sen olevan kynnyskysymyksenä ääneenlukupiirin vetämiseen.

10 POHDINTA JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET

Suomen ikärakenne on muuttumassa eli senioreiden määrä kasvaa. Yhteiskunnan ja siten myös kirjaston on löydettävä uusia keinoja toteuttaakseen heille sopivia palveluja. Yksi keino vastata muuttuviin palvelutarpeisiin on hakeutuvat kirjastopalvelut. Hakeutuviin kirjastopalveluihin kuuluvat muun muassa kirjastoautot ja kotipalvelu. Hakeutuvat kirjastopalvelut on suunnattu usein erityisesti senioriasiakkaille. Palvelut kaipaavat kuitenkin uudistusta ja kehittämistä. Tätä työtä on tehty jo jonkin aikaa ja tehdään parhaillaankin eri kirjastoissa.

Tämä opinnäytetyö käsittelee senioreiden ääneenlukupiiriä. Ääneenlukupiiri on kehitteillä oleva toimintamuoto, jossa yhdistyvät hakeutuva kirjastopalvelu, yhteisöllisyys, mahdollisuus päästä kirjallisuuden äärelle ja lukemisesteisten huomiointi. Etenkin senioreilla lukemisteisyyden syyt ovat usein iästä johtuvia, fyysisiä esteitä, mutta myös erilaiset keskittymis- tai muistihäiriöt voivat aiheuttaa lukemisesteisyyttä. Lukeminen ja kirjallisuus ovat Suomessa perinteisesti hyvin arvostettuja. Kulttuuritoiminnalla ja siihen osallistumisella on todettu olevan suotuisia vaikutuksia senioreiden hyvinvointiin. Ääneenlukupiirit toiminnan avulla kirjastot voivat suoda lukemisesteisille senioreille mahdollisuuden päästä kirjallisuuden äärelle.

Opinnäytetyö on luonteeltaan toiminnallinen kehittämistutkimus. Ääneenlukupiiri-konseptin ideointi, suunnittelu, toteutus ja arviointi seuraavat kehittämistutkimuksen sykliä. Projektissa on huomattavissa myös palvelumuotoilulle tyypillisiä piirteitä. Suunnittelutyöhön otettiin mukaan sidosryhmän edustaja ja toisaalta ääneenlukupiirin käytäntöjä muokattiin tehtyjen havaintojen sekä asiakkaiden toiveiden perusteella.

Ääneenlukupiiri-projekti on ollut hyvin mielenkiintoinen ja antoisa kokemus. Tavoitteena oli kehittää uudenlaista toimintaa, jota toteutettaisiin yhteistyössä kirjaston ja kaupungin muiden toimijoiden kanssa. Ääneenlukupiiri-projektissa kirjaston yhteistyökumppanina toimi palvelutalo, jossa lukupiiri toteutettiin. Projek-

tin suunnittelu sujui hyvin ja helposti, sillä kirjastolla ja palvelutalolla oli hyvin samansuuntaiset ajatukset lukupiirin toteutustavasta.

Ääneenlukupiiritapaamisten aikana kerättiin tietoa havainnoimalla osallistujia. Havainnointi oli toisinaan hankalaa, sillä havainnointi tehtiin kirjaa lukiessa. Keskustelutilanteissa havainnointien tekeminen oli helpompaa. Havainnoit saattoivat siis jäädä osittain puutteellisiksi. Havainnoinnin haastavuudesta huolimatta, projektin kehittämisen kannalta tärkeiden seikkojen poiminen kuitenkin onnistui. Näiden havaintojen pohjalta syntyi ohjeistus, jonka tavoitteena on antaa kirjaston seniorityötä tekeville käsitys ääneenlukupiiri-konseptista ja antaa ohjeita sekä vinkkejä toiminnan aloittamiseen. Ohjeistuksen hyödyllisyyttä ja toimivuutta arvioitiin kirjaston seniorityöryhmälle tehdyssä kyselyssä. Kyselyn tulosten perusteella ohjeistuksen tehtiin joitakin muutoksia.

Ääneenlukupiiri-projekti onnistui kaiken kaikkiaan hyvin. Lukupiiristä tuli hyvää palautetta, sekä osallistajat että palvelutalon henkilökunta toivoivat ääneenlukupiiritoiminnalle jatkoa. Kirjastossa konseptiin suhtauduttiin positiivisesti ja toiminnan koettiin sopivan hyvin kirjaston palveluksi. Haastetta lukupiiri-tapaamisiin toi osallistujien hyvin erilaiset syyt lukemisesteisyyteen. Osalla lukemisesteisyys johtui fyysisistä syistä, osalla taas muisti- tai keskittymishäiriöistä. Jatkossa olisi ehkä syytä pohtia, voisiko esimerkiksi muistisairaille järjestää oman ryhmän, jossa voisi paremmin huomioida heidän erityistarpeitaan.

Suuntaviivat ääneenlukupiiritoiminnalle on luotu, mutta kehittämistyö on vasta alussa. Parhaiten sopivat käytännöt ja tavat äänenlukupiiritoimintaan löytyvät ajan kanssa. Jatkotutkimuksia ajatelleen voisi olla mielenkiintoista selvittää esimerkiksi osallistujien tarkempia mielipiteitä ja kokemuksia ääneenlukupiiritoiminnasta. Lisäksi olisi mielenkiintoista kokeilla erilaisia toimintatapoja, kuten äänikirjojen ja elokuvien yhdistäminen lukupiiritoimintaan. Kiinnostavaa olisi myös tutkia ääneenlukupiirin vetäjien kokemuksia sekä kartoittaa kirjaston ja palvelutalon henkilökunnan kokemuksia siitä, kuinka kahden eri toimijan yhteistyössä järjestämä toiminta sujuu ja kuinka sitä voisi tulevaisuudessa kehittää.

LÄHTEET

- Ahola, S. 2013. Lukupiirien Suomi. Yhteisöllistä lukemista 149 suomalaisessa lukupiirissä 2009. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Viitattu 13.4.2014. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-8591-8>
- Ahola, S. 2014. Amerikkalaistutkija: "Lukeminen parantaa miesten elämän laatua". Helsingin Sanomat 11.9.2014. Viitattu 15.9.2014.
<http://www.hs.fi/paivanlehti/11092014/kulttuuri/Amerikkalaistutkija+Lukeminen+parantaa+mieste+n+el%C3%A4m%C3%A4n+laatua/a1410323998295>
- American Library Association 2008. Guidelines for Library and Information Services to Older Adults. Viitattu 5.9.2014. <http://www.ala.org/rusa/resources/guidelines/libraryservices>
- Celia 2014. Tarkista oikeus liittyä asiakkaaksi. Viitattu 10.9.2014. <http://www.celia.fi/tarkista-oikeus-liittyasiakkaaksi>
- Collett, M. & Gordon D. L. 2009. Building bridges with books. A contract library service to rest homes. APLIS 6/2009, 77-82.
- Ervasti, K. 2009. "Mä oon aina halunnut jonkun tällaisen ryhmän!" – kirjoitelma lukupiireistä ja lukupiirejä vetävistä kirjastolaisista. Teoksessa Hypén, K. (toim.) Kirjasto 2010. Lukijat, tekstit ja verkko. Helsinki: BTJ Kustannus, 52–88.
- Granström, V. 2010. Kipu ja mieli. Helsinki: Edita.
- Haarni, I. 2013. Mikä tukee mielen hyvinvointia ikääntyessä? Gerontologia 1/2013, 39–44.
- Hapuli, R. 2010. Lukeminen – tietoa ja tunteita. Teoksessa Matero, J.; Hapuli, R. & Koskivaara, N. (toim.) Lukupiirikirja. Helsinki: BTJ Kustannus, 16–25.
- Heikkilä, M. 2009. "Seniorivinkkausta". Ihmisiä, kirjoja, elämää. 17.11.2009. Viitattu 28.4.2014. <http://seinajoenkirjasto.blogspot.fi/2009/11/seniorivinkkausta.html>
- Helander, V. Seniorikansalainen voimavarana. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. Viitattu 5.9. 2014. http://shop.kunnat.net/product_details.php?p=318
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2010. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Hirsjärvi, S.; Remes, P. & Sajavaara, P. 2012. Tutki ja kirjoita. 15. - 17 painos. Helsinki: Tammi.
- Hyyppä, M. & Liikanen H-L 2005. Kulttuuri ja terveys. Helsinki: Edita.

Kajaanin ammattikorkeakoulu. Havainnointi. Viitattu 6.10.2014.

<http://www.kamk.fi/opari/Opinnaytetyopakki/Teoreettinen-materiaali/Tukimateriaali/Aineiston-keruumenetelmat/Havainnointi>

Kananen, J. 2012. Kehittämistutkimus opinnäytetyönä. Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Karisto, A. 2004. Kolmas ikä - uusi näkökulma väestön vanhenemiseen. Viitattu 29.9.2014.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/4042/kolmas_ika_uusi_nakokulma2004.pdf?sequence=1

Kirjastoalan etiikkatyöryhmä 2011. Kirjastotyön eettiset periaatteet. Viitattu 25.4.2014.

http://kirjastoseura.kaapeli.fi/admin/liitteet/liite_3176

Kirjastolaki 1998. L 4.12.1998/904.

Kirjastot.fi. 2013. Kirjasto jalkautuu kuuluvasti. Viitattu 2.9.2014. www.kirjastot.fi --> Hankkeet.

Kivelä, S-L. & Vaapio, S. 2011. Vanhana tänään. Helsinki: Suomen Senioriliike ry.

Klapuri M. & Toivola, L. 1986. Vanhukset, lukeminen ja kirjastonkäyttö. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Koivu, I. 2014. Kirjastojen senioripalvelut. Kirjastolehti 3/2014, 10-11.

Koskivaara, N. 2010. Lukupiireissä harjoitetaan kirjallisuuden kansanvaltaa. Teoksessa Matero, J.; Hapuli, R. & Koskivaara, N. (toim.) Lukupiirikirja. Helsinki: BTJ Kustannus, 170–179.

Kulttuuri kaikille -työryhmä 2002. Kulttuuria kaikille. Esitys vammaiskulttuurin ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseksi. Opetusministeriön työryhmien muistioita 2002:30. Viitattu 10.9.2014. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2002/liitteet/opm_475_muistio.pdf?lang=fi

Kyöstiö, A. 2009. Kirjastoautotoiminnan historiaa: peräkärystä monitoimiautoihin. Teoksessa Mäkinen, I. (toim.) Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Kustannus, 711-737.

Laakso, L. 2010. Kirjaston kotipalvelutoiminta. Helsinki: BTJ Kustannus.

Liikanen, H-L. 2003. Taide kohtaa elämän myös hoitolaitoksissa. Tiedepolitiikka 4/2003, 7-12.

Liikanen, H-L. 2010. Kulttuurin merkitystä ei pidä aliarvioida ikääntyessäkään. Gerontologia 1/2010, 27–32.

Lindberg, P. & Karhu, H. 2011. Proaktiivinen kirjastoammattilainen ja uusi kokoelmakonsepti. Teoksessa Almgren, P. & Jokitalo, P. (toim.) Kirjasto 2012. Asiakkaan asialla. Helsinki: Avain, 135-157.

Mates, B.T. 2003. 5-Star Programming and Services for Your 55+ Library Customers. Chicago: ALA Editions.

Müller, P. & Wilenius, E. 2014. "Hakeutuva toiminta – multimedia-auto, kotikirjastoa ja logistiikkavirran kasvua." Kirjasto toimii ja kertoo. 3.3.2014. Viitattu 9.9.2014.

<http://www.kirjasto.ws/?p=722>

Mäkinen, I. 2009. "Sairaiden virkistämiseksi, rohkaisemiseksi ja lohdutukseksi": Sairaala- ja laitoskirjastojen nousu ja tuho? Teoksessa Mäkinen, I. (toim.) Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ Kustannus, 657-710.

Opetusministeriö 2009. Opetusministeriön kirjastopolitiikka 2015: Yleiset kirjastot, kansalliset strategiset painoalueet. Opetusministeriön julkaisuja 2009:32. Viitattu 8.9.2015.

http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2009/kirjasto_ohjelma.html

Opetusministeriö 2010. Yleisten kirjastojen laatusuositus. Helsinki: Opetusministeriö. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:20. Viitattu 29.9.2014.

http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2010/Yleisten_kirjastojen_laatusuositus.html

Paunonen, E. 2013. Tavallisen kirjan tavoittamattomissa: lukemista lukemisesteisille. Kirjallisuusterapia 2/2013, 26–28.

Rinkinen, T. 2010. Lukupiiristä hyvää mieltä opiskelijoille ja ikäihmisille. SePro maaliskuu 2010. Viitattu 2.9.2014. <http://sepro.seamk.fi/index.php?topic=14&story=35>

Ruohonen, E. 2012. "Mä voim olla onnellinen, vaikka mä vapisen." Luovuus vanhuksen voimavarana. Kirjallisuusterapia 1/2012, 4–8.

Sarmavuori, K. 2011. Opi ja ohjaa lukemista. Helsinki: Avain.

Serola, S. & Vakkari, P. 2011. Yleinen kirjasto kuntalaisten toimissa: tutkimus kirjastojen hyödyistä kuntalaisten arkielämässä. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:21. Viitattu 9.9.2014.

<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2011/liitteet/OKM21.pdf?lang=fi>

Sirkka, R. 15.8.2014. Kirjastotoimenjohtaja. Kittilän kirjasto. Sähköpostihaastattelu. Aineisto tekijän hallussa.

Sloan, M. & Vincent, J. 2009. Library services for older people –good practice guide. Viitattu 5.9.2014.

http://www.seapn.org.uk/site_content_files/files/library_services___good_practice_guide_1336795.pdf

Sosiaali- ja terveysministeriö & Kuntaliitto 2013. Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:11. Viitattu 25.4.2014. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511564&name=DLFE-26915.pdf

Sticdorn, M. & Schneider, J. 2011. This is service design thinking. Amsterdam: Bis Publishers.

Sundström, K. 2013. Det är möjligt! Samverkan mellan bibliotek, äldreomsorg och funktionshindervalsorg. Viitattu 10.10.2014. <http://hdl.handle.net/2320/12635>

Tampereen kaupunki 2011. Luen Sinulle -lukehetket. Viitattu 1.10.2014. <http://www.tampere.fi/tampereinfo/projektit/valtakunnalliset/kaste/kulttuurikaari/luensinulle.html>

Taneli, M. 2008. Lukiasiakas kirjastossa. Helsinki: BTJ Kustannus.

The Association for Specialized and Cooperative Library Agencies (ASCLA) 2010. Library accessibility - what you need to know. Viitattu 6.10.2014. <http://www.ala.org/ascla/asclaprotocols/accessibilitytipsheets>

Tilastokeskus 2009a. Ajankäyttötutkimus. Kulttuuri- ja liikuntaharrastukset 1981 - 2009. Liitetäulukko 48. Viitattu 9.9.2014. http://www.stat.fi/til/akay/2009/03/akay_2009_03_2011-05-17_tau_048_fi.html

Tilastokeskus 2009b. Ajankäyttötutkimus. Kulttuuri- ja liikuntaharrastukset 1981-2009. 4. Lukeminen. Viitattu 12.9.2014. http://www.stat.fi/til/akay/2009/03/akay_2009_03_2011-05-17_kat_004_fi.html

Tilastokeskus 2012. Ennuste 65 vuotta täyttäneiden määrästä pienenee hieman. Viitattu 5.9.2014. http://tilastokeskus.fi/til/vaenn/2012/vaenn_2012_2012-09-28_tie_001_fi.html

Tuulaniemi, J. 2011. Palvelumuotoilu. Helsinki: Talentum.

Unesco 2002. Universal Declaration on Cultural Diversity. Viitattu 9.9.2014. <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127162e.pdf>

Vilkka, H. 2006. Tutki ja havainnoi. Helsinki: Tammi.

Vilkka, H. 2009. Tutki ja kehitä. 1 - 3 painos. Helsinki: Tammi.

Vilkka, H. 2010. Toiminnallinen opinnäytetyö. Viitattu 2.9.2014. http://vilkka.fi/hanna/Toiminnallinen_ont.pdf

von Otter, C. 2008. Oklart samband mellan kultur och hälsa. Viitattu 8.9.2014. <http://www.kulturradet.se/sv/nyheter/2008/Oklart-samband-mellan-kultur-och-halsa/>

Vuoto, J. 2010. "Tapahtui Simunanrannassa: kerrankin sai muistella vanhoja!" Ihmisiä, kirjoja, elämää. 31.3.2010. Viitattu 2.9.2014. <http://seinajoenkirjasto.blogspot.fi/2010/03/tapahtui-simunanrannassa-kerrankin-sai.html>

Ääneenlukupiiri senioreille -ohjeistus

Mikä on ääneenlukupiiri?

Ääneenlukupiiri on versio perinteisestä lukupiiristä. Ääneenlukupiirissä vetäjä lukee tekstiä ääneen osallistujille. Luetun tekstin pohjalta käydään keskustelua, aivan kuten perinteisessäkin lukupiirissä.

Kenelle ääneenlukupiiri on tarkoitettu?

Ääneenlukupiiri on suunnattu erityisesti ikääntyneille asiakkaille, joilla on jokin lukemiseste. Tyypillisiä ikääntyneiden lukemisesteitä ovat heikentynyt näkökyky, heikko fyysinen lihaskunto ja erilaiset muistihäiriöt.

Missä ääneenlukupiiri järjestetään?

Ääneenlukupiiri voidaan järjestää palvelutalossa, kirjastossa tai vaikkapa asukastalossa. Palvelutalo on helpoin paikka, etenkin jos osallistujat ovat fyysisesti huonokuntoisia. Ääneenlukupiiri vaatii rauhallisen ja melko hiljaisen tilan, sillä senioreilla saattaa olla esimerkiksi kuulo-ongelmia.

Mitä ääneenlukupiirissä voi lukea?

Ääneenlukupiirissä voidaan lukea monenlaista tekstiä, esimerkiksi romaaneja, novelleja, runoja tai vaikkapa satuja. Luettavan tekstin pituus riippuu siitä kuinka usein lukupiiri kokoontuu. Usein, esim. kerran viikossa, kokoontuvassa lukupiirissä voi lukea romaania/jatkokertomusta, mutta harvemmin kokoontuvassa lukupiirissä kannattaa suosia novelleja tai muita lyhyitä kertomuksia, jotka ehtii lukea yhdellä tapaamiskerralla.

Miksi kirjaston pitäisi järjestää ääneenlukupiirejä?

Jokaisella on oikeus kirjallisuuteen. Jaettu lukukokemus ja yhteiset keskustelut tuovat virkeyttä ja iloa elämään. Kirjastoissa on pitkä lukupiirien järjestämisen perinne, näin ollen on luontevaa, että lukupiirejä järjestetään myös heille, jotka ovat itse estyneitä lukemaan/tulemaan kirjastoissa järjestettäviin lukupiireihin.

Muita huomioita ja vinkkejä:

- valmistaudu huolella ja mieti etukäteen keskustelunaiheita
- jatkokertomusta luettaessa pieni kertaus lukupiirin alussa ei ole pahitteeksi
- etenkin muistisairaita osallistujia auttavat rutiinit lukupiiri-tilanteessa eli selkeät ja samankaltaisina toistuvat alku- ja loppurituualit luovat turvallisuudentunnetta (Hintsala 1997, 41).
- keskustelun vilkkaus riippuu osallistujien kunnosta: hyvänä päivänä keskustelu on vilkasta, joskus keskustelua ei juuri synny
- vaihtele lyhyitä ja pitkiä tekstejä
- kuuntele palvelutalon henkilökuntaa lukupiirin kestoä päätettäessä
- optimaalinen osallistujamäärä lukupiiriin on noin 5-10 henkilöä

Ota rohkeasti yhteyttä palvelutaloihin ja keskustele henkilökunnan kanssa heille sopivasta toimintamallista!

Lisätietoja: Sari Leppinen

Vinkkejä muistihäiriöisten senioreiden ryhmätoiminnan vetämiseen voi lukea esimerkiksi Susanna Hintsalan teoksesta Tuettua vuorovaikutusta, selkoryhmän ohjaajan opas (1997).